

פעולות סגוליות

[א]

מזיק רוצח וחילול שבת ע"י שם

"ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי" (ב, יב)

חיוב מיתה של המצרי

פרש"י וירא כי אין איש עתיד לצאת ממנו שיתגייר. והק' בחידושי הגר"ז (סימן פה) אם נתחייב המצרי מיתה, מה איכפת לו אם עתיד איש להתגייר ממנו. עי"ש שתי' דהנה בפסוק יד כתוב "הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי", ובפרש"י הלהרגני אתה אומר, מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש, וצ"ב למה. והנראה דהנה כתב הרמב"ם (מלכים י, ו) עכו"ם שהכה ישראל אפילו חבל בו כל שהוא, אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג. והיינו שהוא מחוייב מיתה בידי שמים, א"כ מוסבר למה הרגו בשם המפורש, דהיינו מיתה בידי שמים. ולפ"ז מבואר היטב, דכיון דדין מיתתו היה בידי שמים, ובמיתה ביד"ש יש מקום לחשבונות, ואם היה עתיד לצאת ממנו איש שיתגייר, לא היה יכול להמיתו. הגר"ז נוקט שלהמית ע"י "שם המפורש" נחשב למיתה ביד"ש, אבל נראה בהמשך שאינו פשוט כלל.

מעשה דריב"ל בהוא מינא

הגמ' (ע"ז ד, ב) מביא סיפור ברבי יהושע בן לוי דהוה מצער ליה ההוא מינא בקראי, יומא חד נקט תרנגולא ואוקמיה בין כרעיה דערסא, ועיין ביה סבר כי מטא ההיא שעתא (כי חירא כרבלתא דתרנגולא - דהוי הרגע שכועס הקב"ה) אלטייה, כי מטא ההיא שעתא נימנב, אמר שמע מינה לאו אורח ארעא למיעבד הכי. והק' בתוס' הרי הכופרים מורדין לבור, ות' דמ"מ קאמר בתר הכי ש"מ לאו אורח ארעא כי לא היה לו לדחוק בידי שמים ולהעניש מי שאינם רוצים להעניש, אע"פ שבזמן הבית היה מותר להרגו בידים.

איך משה רבינו הטריח כלפי מעלה

ובספר מושב זקנים עה"ת הק' א"כ איך משה הרג המצרי ע"י שם המפורש, שהרי הוא אין לדחוק בידי שמים להעניש מי שאינם רוצים להעניש. ות' שאותו מצרי היה חייב מיתה שהרי בא על אשת איש, וכתוב מות יומת הנואף והנואפת, ואין ניואף אלא באשת איש. וקצ"ע שהפסוק זה מדובר על יהודים לא מצרים. ועוד הרי כל הענין לא להטריח בדבר שלא רצו להעניש, א"כ אע"פ שחייב מיתה אבל עכ"פ "לא רצו להענישו".

אבל כל דבריו לפי ההבנה שאין כאן מעשה בידים אלא שע"י שם המפורש גורם מיתה בידי שמים, וזה כדברי הגר"ז הנ"ל. וראיתי בספר חבצלת השרון שלפי מה שיבואר לקמן שנחשב מעשה בידים א"כ מתורץ קושיית המושב זקנים.

משה רבנו נתחייב גלות בהריגת המצרי

והנה בספר "דבש לפי" מהגאון החיד"א (מערכת מ אות ה) הביא מטעם האר"י ז"ל, שפירש הפסוק (שמות כא, יג) "ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה", דקאי על משה רבינו ע"ה שהרג את המצרי, ורמז לזה "שמה" אותיות "משה" ע"ש.

ובנחל קדומים להחיד"א (וצוין שם ב"דבש לפי") העיר בהא דכתיב (במדבר לה, יג) "שש ערי מקלט תהיינה לכם", דילפינן מזה דאלו שמעבר לירדן לא קלטו עד שעברו את הירדן, כי רק כשהיו כל הששה קלטו, וצ"ע דהרי משה היה צריך את העיר מקלט עוד לפני שעברו. וכתב ליישב על פי מה שדייק לשון הקרא "ונתתי לך מקום לנוס שמה", "לך" דייקא, דלמשה קלטה עיר מקלט אפילו לפני שעברו את הירדן, אבל לכל ישראל לא קלטו עד שעברו את הירדן.

משה נמלך במלאכים לפני שהרגו

אכן הביא שם דבאמת משה לא עבד בזה איסורא כיון דמן הדין הרגו, והיינו ע"פ מה שאמרו ז"ל דנמלך משה במלאכים והסכימו בהריגתו. ועוד דהא הרגו בשם, ויש לצדד שאם לא היה מן הדין לא היה לו כח למשה רבינו ע"ה לכוין היטיב בשם. ולכך "אתה פטור", אך מאחר כי חסיד גדול אתה ונשמתיך עליונה מאד, לפיכך "ושמתי לך מקום", לך דייקא כמ"ש האר"י ז"ל ע"ש.

האם הריגה ב"שם" הוי כהריגה רגילה

עוד כתב, דמה שצדד דיש לפטרו מצד מה שהרגו בשם, שאם לא היה חייב מן הדין לא היה לו כח לכיין השם, יש לדחות, דכיון דאדם הוא בחירי, וכך רצונו יתברך דהמזכיר שם או משיבוע איזה שם או שר או כח עליון הממונה על איזה דבר הרי בהכרח תהיה פעולה זו, א"כ כאשר האדם עושה אין מעכבין על ידו והבחירה נתונה. והיינו משום שכך הטביע השי"ת גם בטבע העולמות העליונים, שכאשר מזכירין שם או השבעה מסויימת, הרי הוא פועל למעלה, כמו שהטביע בעולמינו התחתון כל עניני הטבע, וכגון דאם הורגים אדם הרי הוא מת והבחירה נתונה, כמו"כ יש סדרים וחוקים קבועים להנהגת העולמות העליונים ג"כ. והביא ראיה לזה מהא דאמרו חז"ל דאנשי דור המבול היו בקיאים בשמות, והיו אומרים שהם ישיבועו למלאכים הממונים לעשות רצונם ולעכב הפורענות, והשי"ת שינה סדרי המלאכים והחליף את של זה בזה, וכשהיו קורין למשל שר של מים היה משיב איני ממונה על המים וכיוצא בזה. וכן אמרו חז"ל בחורבן הבית. ויל"ע ואמאי הוצרך הוא יתברך להחליף מינוי השרים, היה לו למונעם כשיבואו לעשות פעולתם שלא יוכלו לכיין בשם, אלא ע"כ כיון שהבחירה נתונה ביד האדם, הרי אם בא לעשות פעולתם בשם יוכל לעשות ואין מונע, וא"כ גם אם אינו חייב יכולים להרוג אותו בשם, וההורג חייב ד"עקימת שפתיו הוי מעשה".

בדברו איתעביד מעשה

וכן הביא מבעל הלכות קטנות (ח"ב סי' צח) וז"ל, ההורג נפש ע"י שם או כישוף מהו, תשובה אפשר דכיון דבדיבורו איתעביד מעשה הו"ל דומיא דמימר וכזורק חץ להורגו עכ"ל. והוסיף על זה החיד"א דמה שמצינו כמה פעמים בחז"ל "נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות", נראה דאינו מסוג הורג בשם, רק היו מכוונים איזה כוונה להמשיך ניצוץ קדושה שיש ברשע אליו, ונשאר ממילא גל של עצמות, וכמו שכתבתי במקום אחר בשם מקובלים ע"ש. והאמת דעיקר התירוץ צ"ע קצת, דהא הרמב"ם פסק שאף לגרום רציחה אסור, וה"נ הא לא גרע מגרמא. וז"ל הרמב"ם (רוצח ושמירת הנפש ב, ב - ד) אבל השוכר הורג להרוג את חברו, או ששלח עבדיו והרגוהו, או שכפת חברו והניחו לפני הארי וכיוצא בו והרגתו החיה, וכן ההורג את עצמו, כל אחד מאלו שופך דמים הוא ועון הריגה בידו וחייב מיתה לשמים ואין בהן מיתת בית דין. ומנין שכן הוא הדין, שהרי הוא אומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך זה ההורג בעצמו שלא על ידי שליח, את דמכם לנפשותיכם אדרוש זה ההורג עצמו, מיד כל חיה אדרשנו זה המוסר חברו לפני חיה לטרפו, מיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם זה השוכר אחרים להרוג את חברו, ובפירוש נאמר בשלשתן לשון דרישה, הרי דינם מסור לשמים. וכל אלו הרצחנים וכיוצא בהן שאינן מחוייבים מיתת בית דין אם רצה מלך ישראל להרגם בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו, וכן אם ראו בית דין להרוג אותן בהוראת שעה אם היתה השעה צריכה לכך הרי יש להם רשות כפי מה שיראו.

דברי הקה"י

בספר קה"י (ב"ק סי' מה, ב) הביא דברי השואל שהשיג על דברי הלק"ט (הנ"ל) דבהורג בשם הוי רוצח, דלכאורה זה אינו דכיון שרק דרך סגולה הוא מזיק ולא בידים באופן טבעי, א"כ לכאורה אינו נידון כרוצח.

והביא לדברי החיד"א הנ"ל, דהא דאמרו חז"ל נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות אין זה כרוצח, כי רק מכוון להמשיך ניצוץ קדושה אליו, וממילא נשאר גל של עצמות. ופירש הרב השואל הנ"ל, דכיון שהוא באופן סגולי אינו בתורת מזיק. היינו דהשואל מפרש בד' החיד"א בטעם הפטור, שהוא מאותו טעם שהשיג על הרב הלק"ט והיינו, דכל שאין זה אלא באופן סגולי ולא טבעי, אינו בתורת מזיק ורוצח.

אך מה נעשה ובדברי החיד"א שהצענו למעלה מפורש דלא כדבריו, דהרי נתבאר דהחיד"א מסכים בעיקר הענין לדברי ההלק"ט שבמזיק או הורג ע"י שם שחייב משום מזיק ורוצח, ולא נקטינן כזו סברא דכיון שהוא רק בדרך סגולי לא מחייב, ורק בההיא דנתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות, בהא כתב החיד"א דמה שמצינו בחז"ל כמה פעמים שעשו כן, היינו משום שבזה יש סברא מיוחדת שלא יחשב מזיק ורוצח, כיון שאינו עושה אלא בדרך המשכת ניצוץ הקדושה ממנו.

וגם על דברי הקה"י יש לדקדק, שכתב דהחיד"א אינו מדבר אודות איסור מזיק או רוצח, רק מיירי אודות איסור מקלל בשם. דבפשוטו היה משמע דנתן בו עיניו היינו שקללו, וזה הרי אסרה תורה לקלל בשם, ואהא מבאר החיד"א שכאן לא היה מקלל רק מוציא ניצוץ קדושה שברשע. אכן כבר הראינו לדעת שמבואר בחיד"א דמיירי באיסור רציחה, שהרי הביאו לתרץ שלא יסתור לדברי ההלכות קטנות דודאי מיירי באיסור רציחה ועו"ש בקה"י דציין דאין הס' "דבש לפי" תח"י.

זריקת צפרנים

והנה הרב השואל שם בקהלות יעקב הביא להא דכתב בספר הנקרא שמירת הנפש בשם ג"א, דהזורק צפרנים ואשה עוברת עברה עליהן והפילה חייב הזורקן לשלם דמי ולדות. והקה"י דחה זאת, דהא לכל היותר אין על הצפרניים האלו אלא דין בור, ומבואר בב"ק (נג, ב) דבור ובור פטורין מדמי ולדות דדרשינן שור ולא בור.

עין הרע

עוד צידד הרב השואל שם, דע"כ המזיק ע"י סגולה אינו חייב, דהגע עצמך בענין עין הרע שנמצא כמה פעמים בש"ס, וכי תעלה על דעתך שאפילו אם תראה בחוש שתיכף אחר הבטת עין הרע בא ההיזק אטו נחייבנו ממון עבור זה. ולכל היותר אמרו חז"ל (ב"מ קז, א) אסור לאדם שיעמוד על שדה חברו בשעה שעומדת בקמותיה, אבל לא מצינו שאם עמד והזיק שחייב לשלם. והקה"י השיבו דמנין פשיטא ליה שבאמת פטור מלשלם, ואי משום שלא הזכירו רק אסור לאדם לעמוד כו', זהו משום שלא ברי הזיקא, וגם אם יארע הזיקא א"א להוכיח בבירור שע"י הבטה שלו בא ההיזק, אבל אה"נ אילו יתברר שמחמת הבטתו נזוקה השדה, הרי דיהיה חייב בתשלומין כדין אדם המזיק ע"ש.

גדר מלאכת צידה

עוד הביא הרב השואל שם סמוכין דהמזיק ע"י סגולה לא מקרי עושה מעשה, מהא דאיתא בסנהדרין (קא, א) דלוחשים על נחשים ועל עקרבים בשבת, ופרש"י דהיינו בשביל שלא יזיקו ואין בכך משום צידה, ומבואר דאין בלחש וסגולה משום מעשה.

אכן נראה לדחות הראיה, די"ל דהתם הסברא היא משום שמה שאין הנחש יכול לזוז גרידא לא משווהו למלאכת צידה, דגדר מלאכת צידה הוא דוקא בשכובשו ותופסו, אבל לא בגורם לו לשלא יוכל לזוז גרידא. ומסתבר דאם ישתק את הנחש עד שלא יוכל לזוז, דאי"ז כלל בגדר מלאכת הצידה, דכאמור ענינה של מלאכת צידה הוא לא רק העדר יכולת הנצוד לזוז, אלא בעינן שהבהמה תהיה לכודה. וא"כ נמצא שאין כוונת רש"י בזה לבאר, דחסר במלאכת הצידה דהגברא, משום דהוי ע"י סגולה, אלא דחסר בעצם צידת הנחש.

שו"ר במשנ"ב (שכח, קמג) על מש"כ המחבר שלוחשים על נחשים ועקרבים בשביל שלא יזיקו, ואין בכך משום צידה, וז"ל אע"ג דע"י הלחש אינו יכול לזוז ממקומו עד שנוכל לתפסו, מ"מ מותר דאין זה צידה טבעית. הרי לן להדיא דזה נחשב לצידה, אלא דלא הוי צידה טבעי. וכן כתוב בספר שמירת שבת כהילכתא שגדר מלאכת צידה הוא לקיחת החפשות מבעל החי, ולפי"ז בזה שעוצר אותו נחשב למלאכת צידה.

צידת נחש

בספר באר שבע (סנהדרין קא, א) תמה על רש"י ממשנה שלמה שנינו (עדיות ב, ה) הצד נחש בשבת אם מתעסק שלא ישכנו פטור ואם לרפואה חייב וכו', ובסוף פרק האורג (שבת קז, א) אמר שמואל דהאי פטור פטור ומותר הוא. א"כ אי אפשר לומר שהברייתא בא לאשמועינן דאין בכך משום צידה, שהרי אפילו הצד ממש שלא יזיקו מותר לכתחלה, א"כ מאי ואין בכך משום צידה, דמשמע אבל הצד ממש שלא יזיקו אסור.

ותי' הבאר שבע די"ל שהברייתא בא לאשמועינן דאין בכך משום רפואה דומיא דאינך, וכן משמע מדברי הטור שקבע דין זה בסימן שכ"ח בהדי דברים המותרים לעשות בשבת ואין בהם משום רפואה, ולא קבע דין זה בסימן שי"ו בדיני צידה כמו שכתב שם המשנה דעדיות הצד נחש כו'. והרב המחבר נגרר אחר דברי רש"י, וחשב שהטור פירש ג"כ כדפירש רש"י, מדהעתיק בספר בית יוסף על דברי הטור הברייתא עם פירוש רש"י. ואני אומר אחר המחילה מכבוד תורתו, בכאן כבודו הגדול במקומו מונח אבל אגב חורפיה לא דק.

ועי' בספר אליה רבה (שכח, נד) שלפי האמת הטור לטעמיה שכתב (יו"ד קעט, ו) שמי שנשכו נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה אפילו בשבת וכו', והיינו דפירש מ"ש בגמ' לוחשין וכו' שאין בו איסור משום שיחה בטלה, ולא איירי מצידה כלל, וכמ"ש ב"י שם וכסף משנה (ע"ז יא, יא), וא"כ תימה על ב"י ושו"ע כאן, גם על ספר באר שבע שם.

עוד כתב שמדברי הרמב"ם (ע"ז יא, יא) נראה שהוא פירש הך ברייתא ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת, היינו מי שנשכוהו נחשים או עקרבים שמותר ללחוש לו אפילו בשבת, אע"פ שאין הדבר מועיל כלום ואסור להרבות בשיחה בטילה בשבת (שבת קיג, א), שנאמר (ישעיה נח, יג) ממצוא חפצך ודבר דבר, ואפילו הכי לחש זה שרי כדי שלא תטרף דעתו עליו. וז"ל הרמב"ם מי שנשכו עקרב או נחש מותר ללחוש על מקום הנשיכה אפילו בשבת כדי ליישב דעתו ולחזק לבו, ואע"פ שאין הדבר מועיל כלום, הואיל ומסוכן הוא התירו לו כדי שלא תטרף דעתו עליו, ושפתים ישק הוא.

אמנם המשנ"ב ג"כ התייחס לשאלתו וז"ל ואע"ג דפסקינן (שטז, ז) דאפילו לצוד להדיא מותר כדי שלא ישכנו, צ"ל

דהכא מיירי דליכא אלא חששא רחוקה כגון דאינו רודף אחרינו כלל וכדומה. [א"ר ע"ש].

י"ג ס"ת שכתב משה רבינו ע"ה בשבת

עוד הביא שם הקה"י קושית הרא"ש (ערבי פסחים סימן יג) על האומרים שמשנה רבינו ע"ה מת בשבת, והרי אמרו ז"ל דבו ביום שמת כתב י"ג ספרי תורות, ואיך אפשר שכתב בשבת. ותירץ השל"ה הק' (מובא בחת"ס ח"ו סי' כט), דמשה כתב ע"י שם והשבעת קולמוס דכה"ג לא מחשב מלאכה. והשואל בקה"י שם ביאר, דר"ל דהוי ע"י סגולה ולא בטבע.

אכן יש לדחות זאת, ועיקר הדבר מבואר בחת"ס ובקה"י שם, דבאמת יש להקשות ממ"נ, דאי לא חשיב כתיבה כה"ג, א"כ הא הו"ל ס"ת פסול, ואי חשיב כתיבה אמאי לא יתחייב משום שבת. וע"כ צ"ל, דלעולם כל היכא דהוי ע"י סגולה חשיב מעשה כתיבה טבעי מעליא, אלא דבשבת פטור משום דהו"ל ככתיבה כלאחר יד, ולענין כתיבת ס"ת שפיר דמי, דמ"מ שמה כתיבה.

ובס' פרדס יוסף ראיתי תירוץ אחר על קושיית הרא"ש דלעיל האיך כתב משה י"ג ספרי תורות בשבת, ותירץ ע"פ דברי הפנ"י (מגילה ג, ב) שחידש דתלמוד תורה דרבים דוחה שבת ק"ו מעבודה, מה עבודה דקילא דוחה שבת, תלמוד תורה דרבים דעדיף מעבודה, אינו דין שתדחה לשבת, וא"כ הי"ג ס"ת שכתב משה בשבת הא הוי בכלל ת"ת דרבים ושפיר דוחה לשבת.

שביית כלים

והנה עוד קשה בענין הי"ג ספרי תורה דכתב משה ביום מותו, גם אי נימא דליכא מצד הגברא איסור משום מלאכת כותב, אכתי איכא איסורא מצד פעולת הקולמוס משום שביית כלים אליבא דבית שמאי דאסרי. אכן גם בזה תי' החת"ס הנ"ל, דמאחר דכתב בקולמוס ע"י שם והו"ל כתיבה כלאחר יד, ממילא ליכא אף משום איסורא דשביית כלים, די"ל, דאיסורא דכלים הוא רק באופן שכליו עושים מלאכה כדרך, ולא כשעושים מלאכה כלאחר יד ודו"ק.

כתיבת תפילין ביד שמאל

והנה כתב הב"י (או"ח סימן לב) בשם ספר התרומה שצריך שיכתוב בימינו, מדאמרינן (מנחות לז, א) וקשרתם וכתבתם מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, ואפילו דיעבד פסול אם כתב בשמאל, דהא תנן בפרק הבונה (קג, א) הכותב בין בימינו בין בשמאלו שתי אותיות, ופריך אין דרך כתיבה בשמאל ומשני בשולט בשתי ידיו, אבל באטר אשמאל דעלמא חייב ולא אימין. ובענין זה צריך לכתוב ס"ת תפילין ומזוזות ומגילה דנאמר בכלהו כתיבה. דאין לומר דוקא בשבת דגמרינן ממשכן אינו מועיל כלאחר יד, אבל בעלמא כשר, **אין סברא לומר כן שיכתוב ס"ת תפילין ומזוזות כהלכתן בשבת ולא יהיה חייב**. וכבר העיר בספר חבצלת השרון שזה שלא כדברי החת"ס שלא כדרך פטור בשבת, ובכ"ז כשר לס"ת.

מלאכה ע"י אחר

ולגבי עיקר הקושיא אם פטור בשבת למה כשר לס"ת, תי' בספר הנ"ל על פי מה שחידשו גדולי האחרונים ליישב הקושיא שלפי השיטות שיש שליחות לגוי לחומרא, א"כ למה אמירה לנכרי שבות תיפק"ל משום שליחות. ותירצו שאין כאן משום מלאכה וטורח הואיל והוא אינו עושה כלום, א"כ ה"נ י"ל ע"י השבעת קולמוס אין כאן טירחא. אלא דכבר הק' עליהם מהנמו"י הידוע שהק' למ"ד אשו משום חיצו, איך מותר להדליק נרות שבת, ואם איתא הרי אין כאן שום טירחא.

הריגה ע"י שם בשבת

שו"מ בספר מעשה רקח (שבת כד, ז) שמסופק אם יש איסור בהריגה על ידי שם בשבת למי שנתחייב, כמו שמצינו במשה רבינו ע"ה כשהרג את המצרי, ואם גם זה נכלל באין מענישים בשבת שכתב הרמב"ם. וכתב שאולי תלוי במחלוקת מהרשד"ם והגאונים אי שרי לשמת או להחרים בשבת, דהא הורג על ידי הדיבור, אלא שזה לשעתו וזה לאחר זמן. ומסיק שהוא בכלל אין מענישין בשבת שכתב הרמב"ם, דסוף סוף עונש מיתה הוא ומקרי **אב מלאכה לחייבו אם יהיה בעדים והתראה שהתרו בו אל תזכיר השם הקדוש וכו'**, דלפי הנראה הוצאת נפש הוא ותולדה דשוחט הוא ומה לי על ידי סייף וכיוצא מה לי ע"י שם. מכ"ש דקיי"ל עקימת שפתים הוייא מעשה אפילו לענין מלקות דבעינן מעשה, מכ"ש לענין מיתה דלא אשכחן דבעיא מעשה, ונ"מ לחייבו מיתה בב"ד על הרציחה גופה משום חילול שבת.

רפואה סגולית

כתיבת קמיעה בשבת

יש להסתפק האם מותר לחלל שבת להביא פתקא (קוויטעל) לצדיק, כדי שיתפלל בשביל חולה שיש בו סכנה כדי שיתרפא. קודם כל צריכים לדון באופן כללי האם מותר לחלל שבת בשביל "רפואה סגולית", דהיינו רפואה שאינה כפי גדרי רפואה המקובלת. ע"י בספר ברכ"י (או"ח סימן שא ס"ק ו, כה) שמביא שהיה מעשה באיש אחד שמצא סגולה אחת בספר כ"י מאדם גדול מהראשונים, למי ששתה סם המות לכתוב לו, ותכף מקיא האדם וחוזר לבריאותו. ואירע כמה פעמים שאיזה נער או מר נפש בכעסו שתה סם המות, וזה האיש כתב קמיעא זו ועשה והצליח, שהקיא אותו הבריאו. ויהי היום ליל ש"ק אירע שנערה ישראלית שתתה סם המות והתחילו לה דבקי מיתה, ובאו אצל האיש הלז בליל שבת וקם וכתב הקמיעא לנערה, ותכף הקיאה ועמדה על בוריה. וביום השבת נודע בעיר כל אשר נעשה ולעזה עליו המדינה שחילל שבת בשאט נפש וכתב ונתן בידה. והוא השיב דפקוח נפש דוחה שבת, והיו מגמגין בדבר. אי לזאת שאל האיש אם חטא בזה, ואם תמצא לומר שחטא אי עבר אדאורייתא או אדרבנן.

וכתב החיד"א שלפום ריהטא היה נראה דלאו שפיר עבד, דאע"ג דהלכה רווחה דמחללין השבת בשביל חולה שיש בו סכנה לעשות לו רפואה, מכל מקום היינו דוקא ברפואה שהוא דרך טבע, אבל בדבר שהוא דרך סגולה לא. והראיה דתנן בשלהי יומא (פג, א) מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו ור' מתיא בן חרש מתיר. וכתב הרמב"ם בפירושו המשניות שאין הלכה כר' מתיא בן חרש במה שהתיר להאכיל לאדם ביום צום הכפורים מחצר כבד כלב שוטה הנשוך, **שזה אינו מועיל אלא בדרך סגולה וחכמים סוברין שאין עוברין על המצוות אלא ברפואה לבד**, ר"ל בדברים המרפאים דרך טבע. ומשמע דאע"ג דאין ספק בסגולה זו, שכבר הוחזקה שודאי תועיל, אפילו הכי כל שאינו רפואה דרך טבע אסרו חכמים לעבור על דת משום רפואה בדרך סגולה. וא"כ ה"ה בנדון דידן כי אפילו אם נאמר שנחשב שהוחזק הקמיעה שמצילה מן המיתה, מכל מקום כיון שהוא בדרך סגולה אין לכותבה בשבת ולחלל שבת במלאכה גמורה.

ואע"ג דאשכחן דהתירו לצאת בקמיע מומחה (שבת ס, א) וביצת החרגול (שם סז, א) וכיוצא, שכל אלו סגולות, מכל מקום לא התירו איסור תורה, שכל אלו אין בהן אלא איסור דרבנן, שאינו מוציא כדרך המוציאין, וכמו שביאר יפה הרדב"ז בתשובותיו חדשות (לשונות הרמב"ם סימן קנ"ג) ושם העלה הרדב"ז דדעת הרמב"ם דרפואות הסגולות אינם רפואה כלל, ואפילו ספק רפואה אין בהם לחלל שבת באיסור תורה או לאכול דברים האסורים מן התורה, וא"כ בנ"ד לא שרי לכתוב סגולה זו להציל ממות אשר סם לו.

אבל עי"ש שמביא מספר אדמת קדש (ח"א י"ד סי' ו) שמוכיח שהרמב"ן והרשב"א פליגי על הרמב"ם, ולא שאני להו בין כשהרפואה היא בדרך סגולה לכשהיא בדרך רפואה בטבע, וכתב דהלכתא כוותיהו, והתיר בנ"ד. עוד מביא שבספר פרי הארץ (ח"ג סי' ג' מי"ד) העיד דרבני שאלוניקי עבוד עובדא להתיר. וא"כ לכאורה נראה דשרי בנידון דידן, כיון דכבר אתמחי גברא בסגולה זו, וכבר מפורסם דכמה נפשות ניצולו מן המיתה בזה. איברא דצריך לעמוד יפה ולברר דעת הרשב"א והרמב"ן.

החיד"א מסיק שאפילו לדעת הרמב"ם דאוסר לעבור איסור תורה לרפואה סגולית, מכל מקום כאן שעשה מעצמו והצליח במעשיו, דהנערה הקיאה סם המות וחזרה לאיתנה ועלתה בידו להציל נפשה של בתולות ישראל, מודה הרמב"ם דאין בו עון אשר חטא, דהרי פסק הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת הט"ז) שמע שטבע תנוק בים וכו' נתכוון להעלות דגים והעלה דגים ותינוק פטור, וכל שכן הכא דנתכוון להציל נפש והצילו. ואפילו לדעת הראב"ד דפליג התם וסבר דאזלינן בתר מחשבתו, דקי"ל כרבא לפי גירסתנו (מנחות סד, א), יראה דלא אמר רבה דחייב אלא כשהעלה דגים ותנוק, דאף דהעלה תינוק אזלינן בתר מחשבה כיון דנתקיימה והעלה דגים נמי, אבל היכא דנתכוון להעלות, והעלה תינוק לחוד בלא דגים, אף לרבה לא אזלינן בתר מחשבה כיון שלא נתקיימה.

ועי"ע בספרו (שו"ת חיים שאל חלק ב סימן לח) שכתב שראה בספר כתיבת יד ישן, **שרבינו פרץ ז"ל כתב בשבת שמות הקדש סגולה בדוקה ליושבת על המשבר**. בהתחלה היה החיד"א מהסס לקבל עדות זה, משום שהרדב"ז בתשו' דפוס פיורדא (סי' תקס"ז) כתב שמצא בספר משפט שלום שכתב משם רב האיי גאון ורבינו אפרים, וכתב דספר הנזכר לא יצא טבעו בעולם ולכן הוא מסופק אם כתב כן רבינו האיי ורבינו אפרים, ואם הרדב"ז כתב לספר שהוא חיבור וקורא לו שם, ק"ו שאנו נאמר בעבור כתיבה בספר ישן לא נודע שמו. אבל אח"כ כתב שכבר נחלקו בזה הראשונים, שהרמב"ם סובר שאין עוברין על המצוות אלא ברפואה שהיא דרך טבע לא בדבר שהוא דרך סגולה, וכתבו האחרונים דהרמב"ן והרשב"א חולקים על הר"מ

דאפילו רפואה בדרך סגולה שרי לעבור על איסורי תורה, ולפי"ז כתב שאפשר דרבינו פרץ ס"ל כסברת החולקים על הרמב"ם.

כהן ליטמא למת לרפואה סגולי

בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן שלט) שדן האם כהן שיש לו חולי נכפה ר"ל, מסוכן מאוד לפעמים נופל באחת הפחתים, ונמצא בספר שיתן ידו ליד ערל מת, ויאמר לחש "קח ממני החולי שאינו מזיק לך, ולי אתה מטיבו", וכבר ניסה א' רפואה זו ונתרפא, האם מותר לסמוך לטמא עצמו במגע על מת ערל.

וענה החת"ס שכיון שיש סכנת נפשות בהחולי, אם היה הרפואה בדוקה, "ואתמחי גברא וקמיעא", פשוט שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש, אך השואל מסתפק שנראה לו שאין הרפואה בדוקה כ"כ אי יש לסמוך על הספק.

ענה לו החת"ס שלפי ר"ת הובא ברא"ש (בהל' טומאת כהנים סי' ו') שבאותו יום שנטמא הכהן שוב אין באותו היום תוספת טומאה, ומה"ת מותר לטמאות עצמו עוד, וכן פסק ר"א ממיץ (ס' יראים סי' שי"א). והראב"ד מקיל עוד יותר (פ"ה מנזירות הלכה ט"ז) דאפילו אי נטמא פעם אחת שוב אין לוקה על טומאה כלל רק איסור דרבנן בעלמא. ודעת ס' יראים (סי' הנ"ל) דגוי אינו מטמא אפילו במגע, אף על פי שהוא ממש דעת יחידי, מ"מ חזי לאצטרופי לכל הנך קולות הנ"ל.

ולכן פסק החת"ס שאם יארע יום שמת עליו מת ישראל בשכונתו, באופן שנטמא באותו יום, שוב יש לסמוך ארש"י ור"ת ורא"מ וראב"ד, ומצורף לזה אידך דרא"מ דעכו"ם אין בו איסור מגע, ויכול לסמוך במקום ס' סכנה. אבל מצד שמירי ברפואה סגולי לא הפריע לו, ואם היה סגולה בדוקה היה מתיר לו לגמרי.

כתיבת פתקא ע"י נכרי

בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן רכה) מביא סיפור שקרה בעיר זלאטשוב, שהיה חולה מסוכן, ובאותו זמן היה מו"ר הגה"ק מוהר"ש אבד"ק בעלז זצ"ל מתארח לשבת בבראד, והתיר דיין אחד לכתוב ע"י עכו"ם בשבת קודש שם החולה ואמו, ושלח לבראד כדי שהאדמו"ר מבעלז יתפלל בשבילו, והגאון מהרש"ק ז"ל הרעיש עולמות ופסל את הדיין מלהורות עוד, וגם כבוד מו"ר הגה"ק הנ"ל, נתרעם ג"כ על הכותב ואמר עכשיו אני מחויב להתאמץ שישגי החולה רפואה שלא יוגרם על ידי חילול ש"ק, וכן היה שנתרפא. ומסיק מההרש"ם שכל כה"ג אין להקל, ובפרט בדור הזה אין להקל מכמה טעמים, ועל כיוצא בזה אמרו שבת הוא מלועזק וכו'.

רפואה בדוקה

וע"ע בספר מנחת שבת (סי' פד, כט) שדן באריכות האם מותר לכתוב לשלוח לצדיק שיתפלל בשביל חולה שיש בו סכנה, ומציין למ"ש בשו"ע (או"ח סי' תקעו סעיף יג) שבשביל חולה שיש בו סכנת זועקים ומתחננים בתפלות בשבת, אבל אין תוקעין. והטעם כתב המ"מ (פ"ב תענית ה"ב) משום שאין מחללין שבת לתקוע בחצוצרות שאן תקיעתן דבר ברור שיציל. א"כ כ"ש שאין לחלל שבת בשביל תפילת הצדיק דאולי לא יעזור. ומציין לדברי הזוה"ק שאע"פ שהקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים, אבל לפעמים "לא עביד רעותיה".

ועי"ש עוד שמביא דברי המגן אברהם (שכח, א) שבעינין שתהא הרפואה ידועה, או ע"פ מומחה. והקשה עליו הפרמ"ג דספק פקוח נפש נמי דוחה שבת, ומציין לסימן תרי"ח, א. נראה שכוונתו למש"כ שם שאם החולה אומר צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרים אינו צריך, שומעים לחולה, הרי לן שאפילו בספק (שהרי לדעת הרופאים אין צורך בחילול שבת) מחללין עליו את השבת.

עוד מציין הפרמ"ג ליו"ד סוף סי' קנה בהגה, היינו מש"כ הרמ"א שכל חולה שמאכילין לו איסור צריכים שתהא הרפואה ידועה או על פי מומחה, משמע כדברי המ"א שרק ברפואה בדוקה מותר לעבור על איסורים. ות"י הפרמ"ג דיש לומר דמירי בחולה שאין סכנה, דאיסור דרבנן אין מתירין בספק כהאי גוונא (שאינו רפואה ברורה).

רפואה סגולי שאינה בדוקה

אבל כתב המנחת שבת שלגבי רפואה סגולי אפילו לרש"י שחולק על הרמב"ם וסובר שמותר לעבור איסור בשבילו, אבל אם אינו בדוקה אז אסור.

אבל עי"ש שמביא דברי שו"ת צמח צדק (לובאוויטש אורח חיים סימן לח) שרצה להקל בסגולה אפילו אינה בדוקה, עפ"י דברי המ"מ הובא במ"א (סי' שכ"ח סק"ד) שבחולה שיש בו סכנה עושין לו אפילו דברים שאין במניעת הדבר ההוא סכנה, וא"כ הסגולה הנ"ל לו יהא שאינו רפואה בדוקה לא גרע מדברים שאין בהם צורך כ"כ. ויש לחלק דשם

מיירי בדברים שלפחות בוודאי מיישבים לבו של החולה, ועי"ז יגבר כחו ויכול להתגבר על החולי, אבל כאן עצם הרפואה מפוקפק.

מחיקת השם בשביל כתיבת קמיעה

אח"כ כתב ששלח כל הנ"ל להרב מבערזון (בעל שו"ת מהרש"ם) וכתב לו כל מה שכתב בתשובה הנ"ל, והוסיף שהשערי אפרים (שו"ת סי' צ) נשאר בצ"ע האם מותר למחוק שמות השם מס"ת כדי שיוכל לכתוב על הקלף קמיעה לחולה. עי"ש (בשערי אפרים) שמיירי באחד שנכפה ואמרו המומחים לכתוב קמיע על קלף צבי, ולא מצא קלף צבי רק מס"ת, ונשאל האם מותר לחתוך חתיכה של קלף הס"ת לצורך הקמיע הנזכר, מאחר שצריך לגרור הכתב ולמחוק כמה שמות. ורצה להתיר עפ"י הא דאמרינן בגמרא (עירובין יג, א) שמותר להשתמש במגילת סוטה מפרשת סוטה הכתובה בתורה, אע"פ שע"ז ימחה שמות הקדושים, אלא שכתב לחלק, דשאני התם לפי שהרשות ניתנה לסוטה למחק השמות, משא"כ בשאר דברים. אבל שוב מוכיח מהא דאמרינן בגמ' דסוכה (נג, ב), שדוד המלך בעצת אחיתופל כתב שם שם השם על חרס כדי לסתום התהום, ולמד ק"ו מה לעשות שלום בין איש לאשתו מויחן שם השם, כ"ש לעשות שלום בכל העולם, אבל כתב שגם בזה יש לחלק. ומסיק המנחת שבת דאולי ע"י נכרי מותר. אבל בשם הגרשז"א זצ"ל ראיתי כתוב, שהיות ונחלקו בזה גדולי עולם, אין לסמוך על המקילים.